

IZVORI ZA ISTRAŽIVANJE KNJIŽEVNE BAŠTINE U HRVATSKIM DRŽAVNIM ARHIVIMA

VLATKA LEMIĆ
Hrvatski državni arhiv
Zagreb

Javnu arhivsku službu u Hrvatskoj čine Hrvatski državni arhiv (HDA) kao središnja i matična arhivska ustanova te 13 područnih državnih arhiva¹ u sastavu kojih djeluju i sabirni centri.² U njima se u 12 680 fondova i zbirki čuva oko 90 000 dužinskih metara arhivskoga gradiva, najvećim dijelom spisa tijela državne uprave, javnih ustanova i poduzeća, no i vrijedno gradivo privatnih organizacija i ustanova, gospodarskih subjekata te istaknutih obitelji i pojedinaca. Gradivo u arhivima organizira se i obrađuje sukladno temeljnim arhivističkim načelima provenijencije i čuvanja prvobitnoga reda. Fondovi čine zasebne cjeline zapisa nastale djelovanjem jednog stvaratelja, a zbirke su skupine dokumenata nastale prema interesima skupljača ili prema zajedničkim

obilježjima dotičnoga gradiva (karte, planovi, fotografije, grafike, pečati i sl.). Nacionalna arhivska baština obuhvaća javno arhivsko gradivo, ali i ono koje se čuva izvan mreže državnih arhiva. Arhivska se služba putem sustava državnih arhiva brine o cjelini gradiva (i javnoga i privatnoga) te osigurava njegovu zaštitu i informacijsku cjelovitost.³ HDA je mjerodavan za gradivo središnjih državnih tijela i drugo gradivo značajno za Hrvatsku u cjelini, a područni državni arhivi za gradivo jedinica lokalne uprave i samouprave (gradovi, općine, županije), državnih upravnih tijela na lokalnoj razini i drugih staratelja na području svojega djelovanja. Državni su arhivi najviše zaokupljeni brigom o gradivu državne i javne uprave premda usto prikupljaju i izvornike različite provenijencije te sustavno nadziru privatne imatelje i stvaratelje arhivskoga gradiva na području svoje teritorijalne i stvarne nadležnosti. U novije vrijeme, kao rezultat modernizacijskih procesa u društvu, povećane količine zapisa i novih tehnoloških mogućnosti, sve važnijima i brojnijima postaju specijalizirani arhivi čije je postojanje predviđeno i našim zakonima. Najviše je onih koji su posvećeni pojedinim vrstama zapisa (audiovizualnim, filmskim, glazbenim, digitalnim itd.), raznovrsnim područjima ljudske djelatnosti (gospodarstvu, vojsci, diplomaciji, književnosti, umjetnosti, znanosti itd.) te različitim etničkim,

¹ Državni arhivi postoje u Bjelovaru, Dubrovniku, Gospiću, Karlovcu, Osijeku, Pazinu, Rijeci, Slavonskom Brodu, Sisku, Splitu, Varaždinu, Zadru i Zagrebu.

² Sabirni arhivski centri, odnosno arhivski odjeli u sastavu pojedinih državnih arhiva djeluju u Metkoviću, Vinkovcima, Virovitici, Petrinji, Novoj Gradiški, Hvaru, Koprivnici, Krapini, Štrigovi i Šibeniku.

³ Postupanje sa svim arhivskim gradivom (i javnim i privatnim) definirano je Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima (NN 105/97) i odgovarajućim provedbenim propisima poput Pravilnika o evidencijama u arhivima. (NN 90/2002) i Pravilnika o zaštiti i čuvanju arhivskoga i registraturnog gradiva izvan arhiva (NN 63/2004).

vjerskim i društvenim skupinama. U nedostatku formalno uređenih specijaliziranih i privatnih arhiva u nas, kao i zbog dugogodišnjih neriješenih problema državnih arhiva (nedostka prostora, financijskih sredstava i kadrova) gradivo privatne provenijencije - čuva se, bez nekoga pravila, u različitim ustanovama – državnim arhivima, kod imatelja te u nearhivskim ustanovama. Isto je i s arhivima književnika koji se sada čuvaju u različitim ustanovama premda dugo godina postoji inicijativa za osnivanjem književnoga (literarnog) arhiva koji bi skupljao takvo gradivo te vodio odgovarajuću informacijsko-dokumentacijsku djelatnost.

Izvorna pisana baština koja se čuva u državnim arhivima nezamjenjiv je izvor za proučavanje i razumijevanje nacionalne povijesti, kulture i društvenog života općenito, pa tako i povijesti hrvatske književnosti. Izvori za istraživanje književne baštine u državnim arhivima brojni su i raznoliki, a dostupni su putem obavijesnih pomagala koja omogućuju fizički i intelektualni nadzor arhivskoga gradiva te pronalaženje dokumenata ili informacija. Pregledi, vodiči, inventari, regesta, popisi i druga pomagala nastala na temelju obrade u arhivima donose obavijesti o zapisima i stvarateljima, o kontekstu njihova nastanka te o prirodi i rasponu gradiva.

Najznačajniji izvor istraživanja jesu osobni fondovi, odnosno ostavštine pojedinih književnika kojih ima u različitim arhivima, najviše u HDA (u kojem se arhivu čuvaju, ponajviše ovisi o tome u kojoj je sredini pojedina osoba rođena ili je djelovala). Osobnih je fondova književnika u državnim arhivima, u odnosu prema drugom gradivu koje se u nji-

ma čuva malo jer se rukopisne ostavštine te provenijencije (u novije vrijeme) ponajviše skupljaju u arhivu Odsjeka za povijest Hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU te u NSK. U državnim se arhivima uglavnom čuva ostavština osoba koje su se, osim književnim i publicističkim radom, istaknule i kao javni djelatnici, odnosno osobe koje su obilježile politički i kulturni život u pojedinim povijesnim razdobljima.

U HDA se čuvaju, primjerice, osobni fondovi književnika Milostislava Bartulice, Mile Budaka, Augusta Cesarca, Dragutina Domjanića, Stjepana Ivičevića, Otokara Keršovanija, Vesne Parun, Antuna Tresića-Pavičića, Ćire Truhelke, kao i fondovi poznatih književnih kritičara i povjesničara književnosti: Lea Košute, Đure Šurmina, Zlatka Vincea i Branka Vodnika. U Državnom arhivu u Dubrovniku čuvaju se, među ostalima, osobni fondovi Petra Franasovića i Nikole Gradića, u Osijeku Julija Benešića, Ivana Dončevića, Rudolfa Mađera, Pavla Rakoša, Vilme Vukelić i drugih, u Državnom arhivu u Rijeci Vatroslava Cihlara, u splitskom arhivu Mate Ivičevića, Petra Kuničića, Mihovila Pavlinovića, Josipa Vergilija Perića, Ćire Čičin-Šaina, u Državnom arhivu u Varaždinu Vatroslava Jagića, u zadarском arhivu Augustina Stipčevića ili u zagrebačkom Bogdana Stopara.

U tim se fondovima nalaze brojni književni rukopisi, velikim dijelom uz komentare samih autora te razne rukopisne bilješke. Velik broj⁴ rukopisa, recenzija

⁴ Fond HR HDA 1567 Matica hrvatska sastoji se od 43 knjige i 177 kutija, od čega su u oko 60 kutija rukopisi.

te različitih književno-znanstvenih radovi iz razdoblja 1922.-1983. godine sačuvan je u fondu Matice Hrvatske u HDA. Za serije rukopisa Biblioteke MH, “Kola”, “Hrvatske revije”, “Hrvatskog tjednika” i M. Budaka izrađen je analitički popis, a tu su i radovi brojnih domaćih i stranih književnika, publicista i kulturnih djelatnika, primjerice Slavka Batušića, Frana Alfrevića, Franca Bevka, Ivane Brlić-Mažuranić, Carla Collodija, Mate Lovraka, Vladimira Nazora, Dragutina Tadijanovića, Nikole Šopa, Vjekoslava Majera, Slavka Kolara te brojnih drugih. Fondovi regionalnih ogranaka i pododborra Matice hrvatske čuvaju se i u arhivima u Osijeku, Splitu, Varaždinu i Zadru.

Za starija razdoblja hrvatske književnosti važan su izvor za istraživanje rukopisa koji se mogu naći u različitim ostavštinama (osobnima i obiteljskima) te u rukopisnim zbirkama. Prije nego što su se književna djela počela u većoj mjeri objavljivati, uglavnom su kružila u rukopisima, pa se u fondovima i zbirkama dubrovačkoga i zadarskog arhiva te u HDA, a i drugim državnim arhivima, mogu pronaći različite varijante rukopisa i prijepisa književnih djela, što je osobito važno za književne povjesničare. U zbirkama rukopisa pojedinih arhiva čuvaju se pripovijetke, pjesme, prigodnice, eseji i druge književne vrste. U *Zbirci raznih rukopisa* HAD, uz već spomenuto, nalazi se više od 700 prijevoda književnih djela, rasprava, životopisa, znanstvenih članaka, biografskih i autobiografskih zapisa te raznih drugih rukopisa (npr. *Cvet vsake mudrosti. Najstarije hrvatsko umjetno sačuvano književno djelo iz 14. vijeka*. Izdao: R. Strohal, rukopis Josipa Kozarca ili kajkavska kantilena iz 1787.). Rukopisi, korespondencija,

dnevници i drugo gradivo u obiteljskim fondovima plemićkih i drugih obitelji (Zrinski-Frankopani, Erdödy, Vojnović u HDA), te u osobnim fondovima poznatih javnih ličnosti (Strossmayer, Kršnjavi, Spinčić i brojni drugi) također su nezaobilazan izvor za proučavanje hrvatske književnosti.

Među brojnim obiteljskim fondovima koji se čuvaju u HAD, u fondu *obitelji Erdödy* nalazi se, primjerice, “lovački dnevnik” Stjepana grofa Erdödyja, 1903.-1922., u fondu *obitelji Fanfogna-Garagnin* različiti spisi historiografske prirode vezani za crkvenu povijest Dalmacije te tiskane knjige (16.-18. st.) nabožnoga i povijesnog karaktera, a u fondu *obitelji Ottenfels* zbirka je orijentalnih rukopisa (među kojima se ističe Shah-nama i Hafizov zbornik pjesama). U fondu *obitelji Rakovac* nalazi se dnevnik Dragutina Rakovca te neki njegovi rukopisi i rukopisi drugih književnika preporodnog razdoblja koje je on prikupio kao urednik časopisa “Kolo”.

U državnim arhivima čuvaju se brojni fondovi vezani za nakladničku i izdavačku djelatnost, od spisa upravnih tijela o odobravanju i financiranju pojedinih publikacija i časopisa, fondova nakladnika i nakladničkih poduzeća, uredništava časopisa, udruga i društava do osobnih fondova pojedinaca koji su obavljali uredničke poslove ili sudjelovali u aktivnostima vezanima za objavljivanje knjiga i časopisa. Uz već spomenuto gradivo Matice hrvatske u HAD, treba spomenuti i fondove Družbe “Braća Hrvatskoga zmaja”, Društva hrvatskih književnika i Saveza književnika Jugoslavije. Fondovi tih i sličnih društava i udruženja čuvaju i vrijednu dokumentaciju o raznim kulturnim akcijama, književnim nagrada-

ma, pojedinim nakladama, projektima i polemikama koje su obilježile domaću književnost u različitim razdobljima. Fond Društva hrvatskih književnika sastoji se od 71 kutije spisa nastalih tijekom rada Društva i njegovih radnih tijela u razdoblju 1945.-1990. U njima se čuva dokumentacija o raznim književnim skupovima i priredbama (poput Dana Antuna Šoljana, Marulovih dana, Makarskih književnih susreta i brojnih drugih događanja), književnim nagradama, znanstvenim skupovima (*Ivan Mažuranić – život i djelo, 1990; Antun Branko Šimić – život i djelo, 1998. i dr.*), nakladničkoj djelatnosti Društva, Hrvatskom centru P.E.N.-a i brojnim drugim temama. Takvo gradivo, uz ono upravnih tijela u čijim su nadležnostima bili kultura i obrazovanje, čini relevantan istraživački resurs za teme poput sociologije knjige, cenzure, osnivanja društava i ustanova (npr. Matice ilirske ili JAZU) i drugih. Najveći doprinos državnih arhiva proučavanju književne baštine jest arhivsko gradivo u njima kao izvor biografskih podataka. Temeljna djela moderne hrvatske biografistike 19. stoljeća nastaju upravo u arhivima, primjerice Kukuljevićeva *Bibliografija hrvatska*, knjige Šime Ljubića poput *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* ili *Ogledala književne poviesti jugoslavjanske*, kao i više od 150 znanstvenih i stručnih radova književnog povjesničara Tome Matića, posvećenih brojnim piscima i krajevima Hrvatske (npr. *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba* ili *Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije Preporoda*).

O životu i stvaralaštvu pojedinih književnika svjedoče raznoliki zapisi iz osobnih i obiteljskih fondova (npr. obi-

telji Drašković i Zrinski) te iz raznih zbirki, poput korespondencije, dnevnika, fotografija i druge dokumentacije. U *Grafičkoj zbirci* HDA čuvaju se portreti književnika Luke Botića, Ivana Gundulića, Augusta Šenoe i drugih, a u Središnjem fotolaboratoriju HDA pohranjene su brojne fotografije. U fondu *Agencije za fotodokumentaciju (AGEFOTO)* nalaze se fotografije i reprodukcije književnih ličnosti SFRJ iz 19. i 20. stoljeća. To su: Ivo Andrić, Franc Bevk, Milutin Bojić, Ivana Brlić-Mažuranić, Ivan Cankar, Branimir Ćosić, Dobriša Cesarić, Viktor Car Emin, August Cesarec, Branko Ćopić, Radoje Domanović, Jovan Dučić, Oskar Davičo, Ivan Dončević, Zora Dirnbach, Janko Đonović, Ksaver Šandor Đalski, Miroslav Feldman, Dragoljub Filipović, Marin Franičević, Milovan Glišić, Simon Gregorčič, Zvonimir Golob, Joža Horvat, Vojislav Ilić, Jaše Ignjatović, Marija Jurić Zagorka, Vojin Jelić, Đura Jakšić, Jovan Jovanović Zmaj, Đorđe Jovanović, Petar Jakić, Miroslav Krleža, Gustav Krklec, Eugen Kumičić, Jure Kaštelan, Josip Kolar, Ante Kovačić, Skender Kulenović, Laza Kostić, Anđelko Krstić, Vladimir Kovačić, Slavko Kolar, Mihajlo Lalić, Laza Lazarević, Ivan Mažuranić, Marko Miljanov, Konstantin Miladinov, Simo Milutinović, Marijan Matković, Milan Marjanović, Vjekoslav Majer, Desanka Maksimović, Antun Gustav Matoš, Branimir Nušić, Ljubomir Nedić, Vladimir Nator, Jovan Sterija Popović, Franče Prešeren, Branko Radičević, Milan Rakić, Kočo Racin, Svetolik Ranković, Ante Raos, Višnja Stahuljak, Stevan Sremac, Bora Stanković, Novak Simić, Dragutin Stipetić, Ante Skavica, Petar Šegedin, Ervin Šinko, Đuro Šnajder,

Aleksa Šantić, August Šenoa, Stanislav Šimić, Drago Špoljar, Ante Tintar, Dragutin Tadijanović, Tin Ujević, Prežihov Voranc, Stanko Vraz, Oton Župančič. Fotografije pisaca mogu se naći i u *Zbirci portreta javnih i kulturnih djelatnika Milana Pavića*: Tito Bilopavlović (6 snimaka), Dobriša Cesarić (69 snimaka), Marin Franičević (1 snimka), Fadil Hadžić (22 snimke), Drago Ivanišević (12 snimaka), Vjekoslav Kaleb (14 snimaka), Jure Kaštelan (19 snimaka), Gustav Krklec (18 snimaka), Miroslav Krleža - pogreb (48 snimaka), Ranko Marinković (15 snimaka), Marijan Matković (15 snimaka), Slavko Mihalić (13 snimaka), Vladimir Nazor (1 snimka), Vesna Parun (12 snimaka), Novak Simić (13 snimaka), Milivoj Slaviček (25 snimaka), Petar Šegedin i Vjekoslav Kaleb (12 snimaka), Nikola Šop (7 snimaka), Dragutin Tadijanović (20 snimaka), a u *Zbirci fotografija Marije Braut*: Pero Budak, Zvonimir Golob, Predrag Matvejević, Danijel Dragojević, Ante Stamać, Fadil Hažić, Jure Kaštelan, Slavko Mihalić, Antun Šoljan.

Spisi državne i javne uprave, čuvanje kojih je osnovna zadaća državnih arhiva, također su, za pojedine književnike koji su obnašali javne funkcije (banove, gradonačelnike, saborske zastupnike, ministre i dr.) ili radili u državnoj službi nezaobilazni za upotpunjavanje njihovih životopisa. Arhivi središnjih tijela državne vlasti (bana, banske Vlade, Banskog odnosno Namjesničkog vijeća i namjesništva, Zemaljske vlade, Dvorske kancelarije u Beču itd.) zbog centraliziranosti zemlje u pojedinim povijesnim razdobljima, npr. u doba Bachova apso-

lutizma, sadržavaju brojne personalne podatke ne samo o službenicima tih vlasti nego i o brojnim drugim pojedincima koji su zbog različitih razloga postali objektom razmatranja tih vlasti.

U dubrovačkom arhivu, primjerice, postoji službena dokumentacija o plemićima, *Specchio del maggior consiglio* – knjige plemića, u kojima su zabilježeni svi podaci o njihovu javnom djelovanju nakon punoljetnosti (*Curriculum honorum*). Vrijedan izvor takvih podataka za razdoblje 1892.-1946. jest *Zbirka personalnih spisa državnih službenika* u HAD, u kojoj se, među ostalim, nalaze dosjei učitelja i profesora, a brojni su književnici radili u školama (Fran Galović, Dinko Šimunović, Vjenceslav Novak, Eugen Komičić i dr.).

Arhivski zapisi spomenuti u ovom radu pružaju samo uvid u bogatstvo izvora za proučavanje književne baštine koji se čuvaju u hrvatskim državnim arhivima. Narav arhivskoga gradiva, zapisa vrijednih trajnoga čuvanja zbog svojega značenja za društvo, državu i pojedince mijenjala se tijekom različitih epoha, no ono uvijek na jedinstveni način svjedoči o pojedinačnim događajima, društvenim procesima i kontekstu u kojemu je nastajalo. Književna djela također odražavaju opći duh i svjetonazore vremena i sredine svojega nastanka, te su izvor spoznaja o kulturnim, gospodarskim i socijalnim prilikama u društvu. Stoga je upoznavanje i razumijevanje nacionalne književne baštine nemoguće bez evidentiranja i istraživanja arhivske građe koja se čuva u državnim arhivima te čini “sliku i memoriju društva”.

SOURCES FOR THE STUDY OF THE LITERARY HERITAGE IN THE CROATIAN STATE ARCHIVES

The public archives service in Croatia consists of the Croatian State Archives as the central archive institution and 13 regional state archives that have collection centres. They hold some 130.000 metres of archive material, for the most part documents by bodies of state administration, public institutions and companies. Apart from these records, the state archives preserve and collect valuable archival material from private organisations and institutions, companies, prominent families and individuals. This original written heritage is an irreplaceable source for the study and understanding of national history, culture and social life in general, and therefore of the history of Croatian literature as well.

Sources for the study of the literary heritage in state archives are varied and numerous. They primarily consist of the personal material of individual authors, for example of Ivan Dončević and Rudolf Mađer at the State Archives in Osijek, of Vatroslav Cihlar at the State Archives in Rijeka or Dragutin Domjanić, Mile Budak and Vesna Parun at the Croatian State Archives in

Zagreb. State archives also hold a large number of personal holdings received from prominent public figures from political and cultural life that were active in various intellectual and literary circles.

Stories, poems, texts written for special occasions, essays and other literary forms, especially from earlier times, are kept in collections of manuscripts of individual state archives. Manuscripts, reviews and various literary and scholarly works created more recently can be found in the holdings of the Croatian Literary Society, the Yugoslav Literary Society and the Croatian Central Cultural Institution, which are kept at the Croatian State Archives. The holdings from these and similar societies and associations, as well as the holdings from various publishers and booksellers also hold valuable documents concerning cultural drives, literary prizes, publishing activities, projects and polemics that marked the Croatian literary scene in individual periods. Furthermore, various records from personal and family holdings and numerous collections, like correspondence, diaries, photographs and other documents bear witness to the life and literary work of individuals. Records from state and public administration bodies linked with authors who served in public office or were civil servants cannot be overlooked when studying their biographies.